

іменників, недотримання правил сполучуваності видових і тимчасових форм дієслова, відсутність обліку об'єднувальних особливостей слів і словоформ. Діти не помічають граматичних помилок за типом неправильно модельованих форм слів (порушення відмінкової парадигми, неадекватне вживання прийменників, невірне узгодження слів). Однак їх показники вище, ніж у дітей з РВ і аутизмом і значно нижче, ніж у дітей з нормою у розвитку та СПР.

За результатами проведених нами методик можна зробити висновок, що діти з ПОС мають низький рівень розвитку лексико-граматичної будови мовлення.

Таким чином аналіз проведеного нами дослідження підтверджує, що у своїй більшості, у дітей молодшого шкільного віку з психоорганічним синдромом наявні порушення мовлення, несформованість всіх її сторін (фонетичної, лексичної, граматичної), що негативно позначаються на процесі вербального спілкування, збіднюють його і призводить до затримки формування комунікативної функції мовлення. Такі діти будують в основному прості фрази, часто неповні (без підмета або присудка), аграматичні, з неправильним порядком слів. Однак необхідно зазначити, що в процесі дослідження, діти з ПОС, які відвідують спеціальні навчальні заклади, показують значно краще володіння мовленням. Це обумовлено спеціальною корекційно-розвивальною роботою, яка проводиться з даними дітьми.

Недостатня сформованість вербальних засобів спілкування обумовлює активне використання дітьми невербальних засобів. Характерна для них недостатня комунікативна насиченість мовлення проявляється в тому, що частина дітей даної категорії взагалі не бере участі в діалогах, воліючи діяти мовчки. Більшість з них відчують труднощі в створенні ініціальних реплік, підтримання діалогів. Крім того, кількість діалогів в їхньому мовленні незначне, вони короткочасні і швидко згасають. Також слід відмітити, що у дітей з ПОС спостерігається несформованість стратегічного і тактичного компонентів вербального спілкування.

Таким чином у розробці корекційно-розвивальної програми для дітей з ПОС один з найголовніших напрямків - логопедична корекція. Удосконалення усного мовлення дітей, і, зокрема, діалогічної мови - одна з необхідних ланок роботи, спрямованої на розвиток комунікативної мовленнєвої функції. Важливо поставити дітей в умови необхідності спілкування, викликати спонукання до обміну думками та враженнями. Саме при активізації комунікативної діяльності вирішуються когнітивні завдання, соціальна адаптація.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Блейхер В.М. Патопсихологическая диагностика / В.М. Блейхер, И.В. Крук. Киев: Здоровье, 1986. - с. 279.
2. Вассерман Л.И. О системном подходе к оценке психической адаптации // Л.И. Вассерман, М.А. Березин, Н.И. Косенков. // Обозр. психиатр, и мед. психол. им. В.М.Бехтерева.- 1994.- № 3. - с. 16-25.
3. Гальперин П.Я. Психология мышления и учение о поэтапном формировании умственных действий / П.Я. Гальперин // Исследования мышления в советской психологии. - М., 1966. - с. 236-277.
4. Грибова О.Е. К проблеме анализа речевой коммуникации у детей с речевой патологией //Дефектология. 1995. - № 6. - с. 16-19.
5. Ковалев В.В. Семиотика и диагностика психических заболеваний детей и подростков / В.В. Ковалев // Москва: Медицина, 1985, - с. 248-260.
6. Саган О.М. Детская психо-неврология / Л.А. Булахова, О.М. Саган, С.Н. Зинченко, В.Н. Кузнецов // Киев: Здоровье, 2001, - с. 273-382.

УДК 376-056.263(477)(092)

ІСТОРІЯ ДЕФЕКТОЛОГІЇ ТА СУРДОПЕДАГОГІКИ В ПРАЦЯХ МИКОЛИ ДМИТРОВИЧА ЯРМАЧЕНКА

Климко Н.О.

Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П.Драгоманова

В статті розглядається історія виникнення та розвитку спеціально організованого навчально-виховного процесу дітей з вадами слуху на Україні хронологічно систематизованих та обґрунтованих в працях М.Д. Ярмаченка.

В статті розглядається історія виникнення та розвитку спеціально організованого навчально-виховного процесу дітей з порушеннями слуху на Україні хронологічно систематизованих та обґрунтованих в працях М.Д. Ярмаченка.

History of origin and development of the specially organized uchebno-vospitatel'nogo process is examined in the article children with violations of ear on Ukraine chronologic systematized and grounded in labours N.D. Armachenka.

Ключові слова: суспільне становище, опіка знедолених дітей, громадська опіка, богадільні, патронування, виховні будинки, училища, спеціальні школи.

Ключевые слова: общественное положение, опека обездоленных детей, общественная опека, богадельни, патронирование, воспитательные дома, училища, специальные школы.

Keywords: public position, watching over the deprived of one's share children, group care, alms-houses, guardianships, educate houses, schools, special schools.

Аналізуючи науково-дослідну роботу М.Д.Ярмаченка, необхідно звернути увагу на його фундаментальні дослідження з історії педагогіки, які стали важливим внеском у науку і справжнім проривом у сурдопедагогічній науці та літературі, аналогів якому немає і на сьогодні.

На думку М.Д.Ярмаченка, вивчення історії України дає можливість існувати сьогоденню, розвиватися в нових напрямках, спираючись на позитивний досвід минулого. Саме тому, заслуговують на увагу слова М.Д.Ярмаченка: «Знання того, як розвивалася певна галузь наукових знань, які етапи свого розвитку вона пройшла надзвичайно важливі і необхідні для кожного наступного покоління, для кожного, хто приступає до вивчення якоїсь проблеми. ... Кожне наступне покоління одержує велику кількість «готових знань», які відображають віковий досвід людства. Йому не доводиться витратити сили та енергію на «відкриття давно відкритих Америк»; воно може спертися на могутні плечі попередніх поколінь і, завдяки цьому, швидкими темпами рухатися вперед». [1, с. 1] Тобто, М.Д.Ярмаченко наголошує на тому, що вивчення історії педагогіки, дефектології і сурдопедагогіки спонукає освітан замислитися над важливістю минулого, а також значення тих знань та умінь, які отримують у спадок прийдешні покоління.

Саме знання історичних фактів впливає на формування особистості у процесі навчання та виховання. Виховання і навчання підростаючого покоління, яке з'явилося і розвивалося з виникненням та розвитком людського суспільства М.Д.Ярмаченко називав важливим фактором прогресу.

Вчений зауважував на тому, що в процесі процвітання суспільство нагромаджувало велику кількість різноманітних знань про оточуючий світ та людську діяльність. Накопиченні знання та уміння передавалися із покоління в покоління спочатку в процесі спільної праці, згодом, в міру розвитку суспільства і нагромадження різноманітних знань у процесі організованого виховання і навчання підростаючого покоління. Саме потреба передачі примножених за тисячоліття знань, умінь та навичок, з точки зору М.Д.Ярмаченка, спонукала створення ще в стародавніх державах перших шкіл.

Що ж стосується спеціально організованого навчання і виховання дітей з фізичними та психічними вадами, за сучасною термінологією, відповідно опрацьованим та оприлюдненим М.Д.Ярмаченком архівним даним, то воно виникло набагато пізніше, а спеціальні школи почали створюватися лише в XVIII столітті.

Так, на території України, як і в інших країнах світу, тривалий проміжок часу, за висновками М.Д.Ярмаченка, «спеціально організованого виховання, а тим більше навчання глухонімих не існувало». [1, с. 8] Головною причиною виникнення і пояснення даного факту М.Д.Ярмаченко називає надзвичайно низький рівень розвитку науки про систему навчання дітей з вадами слуху того часу, яка б розкривала закономірності розвитку людини, причини і протікання процесів зниження слуху.

Відповідно віднайденим і проаналізованим дослідником фактів було встановлено, ще до XVIII століття панувало переконання, що причиною «глухонімоти» (термін минулих років) є вади в розвитку мовного апарату, тому будь-які спроби при лікуванні мовного апарату не давали позитивних зрушень. Це свідчить про те, що не існувало розмежування і діагностики дітей з тяжкими порушеннями мовлення і глухих дітей. Окрім того, низький рівень розвитку різних галузей знань не встановлював не лише причини порушення слуху, а й не вбачалося жодної залежності між зниженням слуху та формуванням мовлення. Лише згодом Л.С.Виготський висунув гіпотезу і надалі розробив теорію первинних і вторинних порушень. Щоправда, найпершу спробу пояснення залежності німоти від глухоти, М.Д.Ярмаченко вбачає в досить цікавому твердженні Арістотеля, який, на думку вченого, першим помітив залежність вторинного дефекту від первинного, відповідно сучасній термінології, тобто залежність німоти від глухоти: «той, хто надився глухим, той стає потім і німим: голос говорить, а мови немає ніякої». [4, с. 18] (цитуються за вибіркою М.Д.Ярмаченка) З точки зору М.Д.Ярмаченка, Арістотель першим, також помітив між різницю проявами чуючих і глухих дітей, тобто на сьогодні між логопедією та сурдопедагогікою, які на разі є самостійними галузями педагогіки. Для підтвердження даної думки М.Д.Ярмаченко цитує Арістотеля: «дефекти мови, що не обумовлені відсутністю слуху, за своєю природою і причинами відрізняються від дефектів мови, обумовлених глухотою». [4, с. 18]

На ранніх етапах становлення дефектології, в тому числі сурдопедагогіки, і надалі тривалий час використовувалася термінологія того часу, тобто діти, які мали ті чи інші вади у фізичному чи психічному розвитку не розмежовувалися за нозологіями і називалися, спершу калічними, знедоленими дітьми, а пізніше аномальними дітьми.

Опрацьовуючи архівні матеріали, М.Д.Ярмаченко як досвідчений історик сурдопедагогіки встановив, що перші згадки про опіку аномальних дітей містяться в низці офіційних документів Київської Русі, а саме в «Домострой Сильвестровского извода» 911 року та Кормчих книгах. Проаналізувавши дані документи, М.Д.Ярмаченко констатує, що суспільне становище аномальних дітей в Київській Русі було набагато кращим ніж на той час в Західній Європі. Переконливий приклад людяного ставлення до «калічних» дітей історик знаходить в офіційних документах Київської Русі та Кормчих книгах, де автором були виявленні та вперше оприлюдненні наступні записи: «Характерною рисою слов'янських суспільних відносин було людяне і чуйне ставлення до калік»; «Всякого скорбного, и бедна, и нища, не презри: введи в дом свой: напои, накорми, согрей, одежи, всею любовию и чистою совестью» [6, с. 3 – 4]; «А ще кто глухому или слепому посмеется, да будет отлучен». [1, с. 10] (цитуються за вибіркою М.Д.Ярмаченка)

М.Д.Ярмаченко був переконаний, що ментальність українців проявляється у суспільному ставленні до аномальних дітей в Київській Русі і формувалося на основі законів Кормчих книг, що в свою чергу вплинуло і на створення центрів опіки знедолених дітей. Відповідно вивченим та проаналізованим істориком архівним документам першими центрами опіки були монастирі, яким «світська влада» (за термінологією офіційних документів того часу) держави створювала відповідні матеріальні умови. Переконливі докази даного факту М.Д.Ярмаченко знаходить в Указі київського князя Володимира Святославовича 996 року та в літописах, і вперше оприлюднює віднайдені відомості: «Убогие, задушные человецы, прикладницы, монастыри и бани их, врачи, их больницы даны Патриарху, или Митрополиту, или Епископу ... да ведаих их

той и управу дает и рассуждает»; И дасть десятую часть от всех своих градов, и клятвами утвердил, написав положи. И многи милостыни творя нищим на свое дворе, и по улицам возя раздаваше» (цитуються за вибіркою М.Д.Ярмаченка) [6, с. 4] Згідно опрацьованим та вперше опублікованим М.Д.Ярмаченком архівним даним, «світська влада» держави обов'язок опіки над калічними, знедоленими дітьми повністю переклала на церковну владу, забезпечивши її значною матеріальною підтримкою. Незважаючи на всі створені умови, які були можливі на той час, служителі церкви не робили жодних спроб організації спеціального виховання, а тим більше навчання, таких дітей. Адже вони не мали не лише досвіду в роботі з калічними дітьми, але й не знали особливостей розвитку таких дітей.

Перші ж спроби організації навчання глухонімих дітей у Київській Русі, відповідно віднайденим істориком в архівних матеріалах даним, були зроблені при князі Володимирі, який, як відомо з історії, з особливою наполегливістю розповсюджував книжну освіту. Відповідно міркуванням М.Д.Ярмаченка це безумовно. вплинуло і на становище аномальних дітей. Дані висновки були зроблені М.Д. Ярмаченком на основі вивчення та аналізу літописів, а саме «Летопись по Ипатскому списку» 1871 року та «Летопись по Лаврентиевскому списку» 1872 року, в яких вчений знайшов наступні рядки: «Сим же раздаянньм на учение книжная, ясьн будеть языкъ гувнивьхъ» (цитуються за вибіркою М.Д.Ярмаченка) [6, с. 4] Дані рядки, з точки зору М.Д.Ярмаченка, є підтвердженням перших невивіренних спроб організації навчання глухонімих дітей читанню.

На основі системного аналізу літописних матеріалів М.Д.Ярмаченком було встановлено, що монастирі і церкви були не лише основними центрами опіки, освіти і науки, але й медицини. Висновки історика підтверджуються у виявленому і проаналізованому вченим збірнику Полікарпа, в якому повідомляється про Агапіта, який «исцелял больных молитвою и зелием, которое вкушал». (цитуються за вибіркою М.Д.Ярмаченка) [4, с. 128] Щоправда, М.Д.Ярмаченко був впевнений, що таке лікування носило досить обмежений, здебільшого релігійний характер, адже будь-яке зцілення приписувалося «волі Божій», що в свою чергу давало можливість церкві маніпулювати суспільством. Але, на думку дослідника, основною причиною неуспішного лікування калічних дітей була відсутність вивіреного психолого-педагогічного впливу.

Спираючись на знайдені, проаналізовані, систематизовані та вперше опубліковані архівні документи часів Київської Русі, М.Д.Ярмаченко здійснив висновки, що в «Київській Русі здавна звертали увагу на калічних дітей, прагнули організувати їм можливу для того часу допомогу та виховання» [2, с. 7] Але, на жаль, не всі калічні діти знаходилися під опікою церкви і монастирів, переважна більшість із них не отримувала ніякої опіки, так як церкви були фізично неспроможні самостійно організувати систематичне виховання.

Автор зазначає, що всі ті перші, так би мовити, елементарні спроби виховання та навчання калічних дітей були знищені нападами монголів та «чорної смерті». Наука і освіта, яка лише розпочала свій розквіт зупинилася у своєму розвитку, ослабла і згодом зникла взагалі, що в свою чергу, як впевнено висловлюється вчений, призвело і до наступного занепаду та знищення тих перших спроб опіки та виховання калічних дітей. Всі ці дані М.Д.Ярмаченко першим віднайшов, систематизував, оприлюднив, збагативши тим самим не лише історію сурдопедагогіки, а й історію педагогіки, історію культури, державного устрою, історію становлення ментальності українського народу.

І лише в архівних матеріалах аж XV століття М.Д.Ярмаченко знову знаходить згадки про відновлення, поширення і розвиток опіки над аномальними дітьми, яка як і в попередні роки здійснювалася служителями церкви.

Україна не була відірвана від світу, вона запозичувала досвід інших країн. Саме тому, важливим кроком в історії становлення і розвитку історії дефектології, зокрема сурдопедагогіки, дослідник називає спробу організації в кінці XVII століття в м. П'ярну в Лівонії (нині Естонія) першого спеціального училища для глухонімих. М.Д.Ярмаченко першим виявив та оприлюднив документи в яких згадувався, перший вчитель глухонімих професор Дерптського (інша назва Юр'ївського) університету Якоб Вільде. На жаль, згідно опрацьованим М.Д.Ярмаченком даним, невелика приватна школа Якоба Вільде проіснувала лише декілька років. Причину припинення існування даного навчального закладу істориком не було встановлено через відсутність відомостей в архівних документах і до цього часу більше ніхто незвертався на пошуки додаткових документів щодо функціонування даної школи та з'ясування причин її занепаду.

Під час вивчення архівних документів дослідником було встановлено, що в XVII – XVIII столітті справами опіки, паралельно з монастирями, розпочали займатися громадські відомства, які згідно указам Петра I склали нову систему закладів громадської опіки. Відповідно указам Петра I, історик віднайшов наступну систему закладів громадської опіки: «Губернські госпіталі для незаконнонароджених дітей, де знаходили собі притулок також і хворі та калічні діти (Указ 1712 року); Сирітські будинки, в яких «определенное число убогих, увечных и после родителей оставшихся детей содержатся и воспитаемы бывають такожды...» (Рапорт головного магістрату, 1712 року); Спеціальні сирітські будинки при монастирях, де окрім круглих сиріт, перебували також і калічні діти (Указ 1724 року)». [2, с. 9] (цитуються за вибіркою М.Д. Ярмаченка)

За даними, які існують на сторінках архівних документів, М.Д.Ярмаченком, було встановлено, що в 30-х роках вже XVIII століття виникла ще одна форма громадської опіки – патрунування. Основною метою даної форми опіки було виховання глухих дитини в сім'ї. Але на жаль дана форма була неефективною. Документи, наведені М.Д.Ярмаченком вказують на те, що члени сімей були не підготовлені до здійснення складної роботи з навчання та виховання глухих дітей.

З точки зору історика заслуговує на увагу, не менш важлива форма опіки аномальних дітей, в тому числі глухонімих, як богадільні. В них серед нормальних дітей-сиріт перебували і аномальні діти. Переконливим доказом даного факту є відшукані М.Д.Ярмаченком списки Кирилівської богадільні за 1875 рік, в яких «значилися 46 чоловік сліпих і 14 чоловік глухонімих». [2, с. 9]

Але організовані богадільні та патрунування не сприяли розвитку виховання та навчання осіб з вадами слуху (за сучасною термінологією), а навпаки, згідно висновкам дослідника, гальмували розвиток глухих дитини. Однією із причин даної затримки дослідник називає перебування аномальних дітей в загальній масі дітей-сиріт, де вони не мали змоги проявити свої «реальні здібності». Наступним, не менш негативним фактором М.Д.Ярмаченко називає законодавство тих

часів, в якому діти з вадами визнавалися недієздатними.

Визнання аномальних дітей недієздатними, змішування складних форм відхилень у розвитку та інших порушень, створило підґрунтя неправильного підходу щодо педагогічного впливу на дітей. Такий підхід згідно припущенню історика, значно змінив умови життя в богадільнях, які згідно проаналізованим та вперше опублікованим М.Д.Ярмаченком архівним даним, були по суті тюремними. Такі висновки були зроблені дослідником на основі віднайденого в архівах прохання від «глухонімого невідомого походження», датоване 19 липня 1872 року. В тому проханні писалося: «Зі сльозами уклінно прошу конторі при свідках, що нижче підписані, про звільнення мене з богадільні на власне прожиття». [2, с. 10] Дане прохання, з точки зору М.Д.Ярмаченка, характеризує реальні умови життя аномальних дітей в богадільнях.

Окрім богадільень, відповідно, достовірним даним архівних документів, проаналізованих М.Д.Ярмаченком, Указами Петра I, аномальними дітьми опікувалися і виховні будинки. Саме, виховні будинки, на думку історика, стали першими осередками, де було здійснено спробу організації виховання та трудового навчання глухих дітей. Опрацьовуючи архівні матеріали М.Д.Ярмаченко натрапив на статутні документи, зокрема Маніфест Московського виховного будинку, де «вперше викладалися конкретні поради і вимоги щодо фізичного і морального виховання глухонімих дітей дошкільного і підліткового віку та трудового навчання глухонімих юнаків і дівчат». [4, с. 135]

Слід зазначити, що найпершими осередками організованого виховання і трудового навчання, відповідно архівним матеріалам вперше оприлюднених М.Д.Ярмаченком, стали Московський та Петербурзький виховні будинки. Цей факт, на думку історика, засвідчують документи в яких зазначалося, що дані виховні будинки були створені в 60-х роках для дітей підкидьків та сиріт, де вперше були організовані групи глухонімих. Вивчивши та систематизувавши віднайдені матеріали, М.Д.Ярмаченко зробив наступні висновки: 1) що практичні умови роботи в даних спеціальних групах вплинули на формування окремих принципів і методів роботи з глухими дітьми; 2) вони заклали перші підвалини сурдопедагогічної науки. За твердженням історика, яке було здійснено на основі опрацьованих матеріалів, виховні будинки були першими закладами в яких була створена певна схема систематичного та послідовного виховання та навчання дітей з вадами слуху. Згідно проаналізованим істориком матеріалів, дані схеми мали такий вигляд: першим етапом було дошкільне виховання глухонімих, яке включало в себе фізичне і моральне виховання; наступним – виховання глухонімих дітей шкільного та юнацького віку, яке складалося з фізичного і морального виховання та трудового навчання.

Отже, першим в історії сурдопедагогіки зібравши, систематизувавши, вивчивши та оприлюднивши архівні та літописні матеріали, М.Д.Ярмаченко розкрив не лише фактичний матеріал, але й надав їм оцінку та тлумачення: «виховання глухонімих разом з чуучими в богадільнях, притулках і виховних будинках завершилося формуванням оригінальної системи виховання і навчання глухонімих, що знайшла свій подальший розвиток і удосконалення в умовах спеціальних училищ, які почали створюватися на Україні у першій половині XIX століття». [2, с. 11]

Досліджуючи розвиток поглядів на глухонімості та на основі них характеризуючи суспільне положення дітей з вадами слуху, М.Д.Ярмаченко вперше проаналізував та систематизував дані, створивши тим самим історію дефектології, історію сурдопедагогіки і педагогіки. Згідно його твердженням, розпочинаючи з Київської Русі і до XVIII століття, історія становлення та розвитку сурдопедагогіки тісно пов'язана з тифлопедагогікою, олігофренопедагогікою та логопедією. Саме тому в багатьох наукових статтях, дисертаційних дослідженнях можна віднайти фактичне повторення змістового історичного матеріалу, який першим оприлюднив, описав і класифікував М.Д.Ярмаченко. Адже на тому етапі розвитку спеціального виховання і навчання аномальні діти не класифікувалися як на сучасному етапі за нозологіями. Всі відшукані та вперше опубліковані М.Д.Ярмаченком згадки в документах та літописах, стосувалися опіки та елементарних спроб організації виховання та навчання калічних, знедолених, аномальних дітей, куди входили всі відомі на сьогодні нозології (категорії) дітей з вадами психофізичного розвитку. В своїх працях, він вперше описав роботу організацій, які опікувалися калічними дітьми серед яких були: центри опіки – монастирі; громадська опіка; патрунування – виховання в сім'ї; виховні будинки зі спеціальними групами. Тобто поза увагою історика не лишилися навіть окремі, нетривалі форми виховання.

Згідно опрацьованим М.Д.Ярмаченком літературним джерелам перший заклад на території Російської Імперії був відкритий у сучасному місті Романів на Житомирщині. Він був заснований в 1805 році графом Юзефом-Августом Ільїнським у своєму маєтку в м. Романово Новоград-Волинського повіту Волинської губернії. Згодом були відкриті училища та школи в Одесі (1843 р.) Харкові (1896 р.), в Києві (1990 р.), Чернігові (1901 р.). Всі ці заклади працювали за однаковою системою. Основною причиною даного факту М.Д.Ярмаченко вбачав в тому, що весь педагогічний колектив, який займався вихованням та навчанням дітей з вадами слуху, раніше або працювали в Петербурзькому чи Московському училищах, або закінчували спеціальні педагогічні курси при Петербурзькому училищі глухонімих. У зв'язку з цим М.Д.Ярмаченком були зроблені наступні висновки, що « в усіх школах для глухонімих дітей дореволюційної України з перших днів їх існування панував звуковий метод навчання» [1, с. 22] Цей факт з точки зору дослідника, вплинув на розуміння педагогів, важливості комунікативних навичок без яких неможливо досягти успіху в навчанні та вихованні дітей з вадами слухової функції.

Більшого розмаху справа навчання та виховання глухих дітей набуває в кінці XIX – на початку XX століття, що вплинуло, згідно опрацьованим даним М.Д.Ярмаченком, на створення Всеросійського опікунства глухонімих (1898 році) та міських відділів опіки. Основними завданнями даних відділів, на думку історика, були «з одного боку, поліпшення роботи існуючих шкіл, а з другого – відкриття нових закладів для глухонімих». [1, с. 24]

М.Д.Ярмаченко був переконаний в унікальності та специфічності кожного навчального закладу для глухонімих дітей в дореволюційний період, які були несхожими між собою. Серед причин розбіжностей дослідник називає наступні: по-перше, відсутність єдиних навчальних планів, програм і підручників; по-друге, відсутність єдиного кваліфікованого керівництва навчально-виховною роботою в існуючих школах для глухонімих дітей, що призвело до того, що «кожен заклад проводив роботу так, як могли організувати її практичні працівники, виходячи з конкретних місцевих умов». [1, с. 25]

Узагальнюючи спроби організації навчально-виховного процесу глухих дітей в період дореволюційної України,

М.Д.Ярмаченко цілком переконався в правильності твердження О.І. Дячкова про те, що «суспільне становище глухих визначається, головним чином, характером економічних відношень, властивих даній епосі» [1, с. 161] Але, не беручи до уваги всі негативні фактори, історик називає даний період стартовим у формуванні вітчизняної системи навчання дітей з вадами слуху.

Всі незначні спроби навчання та виховання дітей з вадами слуху в Україні до революції були за оцінкою М.Д. Ярмаченка знищені під час світової та громадянської війн. Відповідно знайденим М.Д. Ярмаченком даним, ті поодинокі навчальні заклади, які продовжували швидше своє існування, а не роботу, не мали елементарних умов для організації навчально-виховного процесу. Як підтвердження факту існування таких умов, дослідник в своїй дисертації (на здобуття вченого ступеня доктора педагогічних наук, яка була успішно захищена 12 червня 1969 року на засіданні Ради Науково-дослідного інституту дефектології АПН СРСР за адресою м. Москва, Г – 117, вул. Погодинська, 8), посилається на лист Харківського обласного інспектора дефдитустанов М.М. Котельнікова та звіт голови інспекції установ для дефективних дітей. В даному листі та звіті описуються жахливі умови проживання та навчання глухих дітей в закладах освіти, що стало, згідно поглядам дослідника, однією із причин занепаду спеціально організованого навчання та виховання глухонімих дітей.

Але головною причиною занепаду спеціальної освіти для глухих дітей М.Д. Ярмаченко називає нерозуміння та ігнорування наявного дефекту в дитини. Не менш важливою причиною дослідник вважав і брак спеціально підготовлених кадрів. Адже ті педагогічні колективи, які працювали у школах в дореволюційний час і володіли певними теоретичними та практичними знаннями навчання та виховання дітей з вадами слуху були усунені через те, що за формуванням комуністів представляли буржуазію, аристократію, бюрократію та духовенство.

Незважаючи на розвал попередньої освітньої системи дореволюційного часу, що, на думку історика, пригальмувало розвиток теорії і практики сурдопедагогіки, післяреволюційний період став новим етапом у зародженні нової теорії та практики сурдопедагогіки.

Підсумовуючи опрацьовані матеріали архіву та літературу, дослідник робить висновок, що в довоєнний період значних успіхів досягла науково-дослідна робота з сурдопедагогіки. Одним із головних надбань сурдопедагогіки в післяреволюційний період М.Д. Ярмаченко вважає звернення уваги «не на дефект, як такий, а на питання про можливість підвищення соціальної вартості аномальних дітей, на пристосування їх до життя». [1, с. 201]

Зібравши, систематизувавши, проаналізувавши та вперше оприлюднивши зібрані матеріали за перше десятиліття після Великої Жовтневої соціалістичної революції, дослідником були зроблені наступні висновки: 1) спеціальна школа для глухих дітей в наслідок докорінної перебудови стала складовою частиною системи народної освіти Української соціалістичної радянської республіки (до 1937 року); 2) в результаті ряду проведених наукових досліджень на місце біологічної компенсації стала ідея соціальної компенсації дефекту; 3) було підготовлено нове покоління вчителів-дефектологів; 4) розроблялися основні питання спеціальної педагогіки, досліджувалися методи навчання і виховання дітей з вадами. Як приклад стрімкого розвитку дефектологічної науки М.Д. Ярмаченко приводить дослідження І.П. Соколянського, який зробив спробу запровадження нового, на той час, експериментального методу навчання дітей з вадами слуху читанням з губ, який мав назву «ланцюговий метод». Але на жаль даний метод не прижився в школах. Також, під керівництвом І.П.Соколянського, розпочалася робота з вивчення практичних методів навчання сліпоглухонімих дітей, які створили нову, цілком оригінальну, з точки зору М.Д. Ярмаченка, методику, протилежну американській методиці роботи з такими дітьми.

В період довоєнних п'ятирічок (1928 – 1941 р.р.), за даними історика, найважливішим завданням, «що стояло в цей час не тільки перед органами освіти, але й перед усім радянським народом, було здійснення загального обов'язкового навчання в країні». [1, с.228] Дане завдання стосувалося не лише масової, але й спеціальної школи.

Частково, переконаний М.Д. Ярмаченко, дане завдання допомогло вирішити питання відновлення закладів, які існували на території України до революції. Але, на жаль і вони повністю не вирішували питання навчання та виховання дітей з вадами слуху. Адже відновлені заклади охоплювали зовсім незначну кількість дітей даної категорії. Саме тому, на думку історика, органи народної освіти піднімали питання про необхідність створення мережі нових освітніх закладів для глухих дітей.

М.Д. Ярмаченко був впевнений, що саме у зв'язку з піднятою проблемою було прийнято ряд постанов: у жовтні 1927 р. «Про розгортання мережі установ дефдитинства»; 4 липня 1928 р. «Про навчання сліпих та глухонімих в установах Профосу та Політосу»; 25 вересня 1929 р. «Про установи соціально виховання для дефективних дітей та підлітків»; 24 вересня 1929 р. «Про заходи до поліпшення роботи в справі виховання та навчання дефективних дітей та підлітків»; 25 липня 1930 р. «Про загальне обов'язкове початкове навчання», які зосереджувалися на поліпшення справ виховання і навчання глухих дітей та підлітків і підготовки їх до громадсько-корисної праці.

Дослідник переконаний, що на основі постанови 1929 р. «Про установи соціально виховання для дефективних дітей та підлітків» була створена нова система установ для глухих дітей та підлітків. Опрацювавши матеріали, М.Д. Ярмаченко встановив, що дана система включала в себе: установи для дітей дошкільного віку від 4 до 8 років – дитячі садки; установи для дітей і підлітків віком від 8 до 15 років – трудові школи; установи для підлітків віком від 15 до 18 років, які не мали змоги вступити до трудових шкіл. Проаналізувавши дану постанову істориком було з'ясовано, що вона передбачала також створення навчальних закладів інтернатного типу.

Не менш важливим, з точки зору М.Д. Ярмаченка, в організації навчально-виховного процесу мав прийнятий в січні 1930 року «Статут про установи соціального виховання для дефективних дітей та підлітків – глухонімих, сліпих, розумово відсталих, калік», яким визначались основні типи закладів, умови прийому до них, характер педагогічної роботи, штати та керівництво цими установами». [1, с. 233]

Значним кроком, з точки зору історика, була постанова НКО УРСР «Про навчання сліпих та глухонімих в масовій трудовій школі» від 9. IV. 1931 року за № 318 – 10, де вказувалося, що «по всіх тих районах, де немає спеціальних закладів

для сліпих та глухонімих треба в 1930 – 31 учбового року організувати ... навчання глухонімих та сліпих, виділивши на це потрібні кошти та поперед провівши по району облік фізично-дефективних шкільного віку». Спираючись на системний аналіз, М.Д. Ярмаченко переконався в необхідності організації таких спеціальних груп. Адже дана необхідність «диктувалася тим, що в той час понад 80% глухих дітей шкільного віку залишалося поза спеціальним навчанням». [1, с. 243] Аналізуючи дану постанову дослідник характеризує її як спробу створення органами народної освіти більш розширеної системи спеціальних закладів, які б могли, на той час, вирішити питання навчання всіх дітей з вадами слуху.

На думку історика, велике значення в справі забезпечення загальнообов'язкового навчання аномальних дітей мав розроблений в квітні 1934 року Інструктивний лист Наркомун УРСР «Про поширення мережі шкіл для фізично-дефективних, розумово відсталих, логопатів на 1934 р. у зв'язку з запровадженням загального обов'язкового навчання дефективного дитинства». Саме даний лист, за переконаннями М.Д. Ярмаченка, базувався на останніх науково-експериментальних досягненнях в дефектологічній науці та практиці.

Даний період (довоєнний), на основі опрацьованих матеріалів, М.Д. Ярмаченко називає початковим етапом розвитку навчально-виховної роботи з дорослими глухонімими. Основою даних переконань історика стала прийнята Радою Народних Комісарів УРСР Постанова № 1121 від 19 серпня 1940 року «Про перетворення шкіл грамоти і шкіл малописемних для дорослих глухонімих і сліпих в початкові школи».

Не менш вагомою у забезпеченні загальнообов'язкового навчання аномальних дітей, відповідно поглядам М.Д.Ярмаченка, була Постанова прийнята, 1 жовтня 1938 р. «Про реорганізацію Центральної дефектологічної станції», яка стала значним кроком в розвитку дефектологічної освіти. Адже, згідно опрацьованим істориком матеріалам, після прийняття даної постанови, на думку М.Д. Ярмаченка, розпочалась робота «по підготовці спеціальних програм і підручників для шкіл глухонімих. В 1939 році було затверджено спеціальні програми для шкіл глухонімих. У 1938 році було оголошено конкурс на складання букваря для шкіл глухонімих дітей. Такий буквар був створено групою вчителів Київської школи глухонімих на чолі з Майбородською Л.В. і в 1939 році уже вийшов з друку.

В цей же час було видано також підручник з техніки мови (для 1 класу), підготовлений вчителем Уманської школи глухих Драчем П.К., а також ряд інших підручників. Значну наукову і методичну роботу проводили Центральний науково-методичний кабінет спеціальних шкіл м. Києва та Науково-дослідний інститут дефектології в м. Харкові. Вони видали ряд методичних розробок і посібників на допомогу молодим сурдопедагогам. У 1941 р. Харківським науково-дослідним інститутом дефектології НКО УРСР було видано великий збірник статей («Питання дефектології»), в якому узагальнювався передовий досвід шкіл республіки в справі навчання та виховання аномальних дітей». [1, с. 260 - 261] Підводячи підсумок слід зазначити, що М.Д. Ярмаченко першим говорить про значний розвиток у практичній і теоретичній організації навчання та виховання дітей з вадами слуху.

Вперше оприлюднивши та опрацьовавши навчальні плани та програми за роки довоєнних п'ятирічок, М.Д. Ярмаченко відмітив значні, позитивні зміни, що відбулися в структурі та спрямованості спеціальної школи для дітей з вадами слуху, а саме: з'явився чітко визначений зміст освіти; стала більш виразною система освіти навчання та виховання глухих дітей; значні успіхи були досягненні і в науковій сфері дефектології та у підготовці кваліфікованих кадрів для роботи з аномальними та калічними дітьми. Але на жаль подальший розвиток спеціальних шкіл та дефектологічної науки в цілому був призупинений через початок війни.

Згідно опублікованим М.Д. Ярмаченком даним, в роки Великої Вітчизняної війни більшість спеціальних шкіл були зруйновані, науково-практичні надбання по роботі з глухими дітьми були знищені так само, як і основний висококваліфікований штат дефектологів, які були майстрами своєї справи.

Відновлювали свою роботу спеціальні школи одразу ж після звільнення території України. Дані висновки М.Д.Ярмаченком були зроблені на основі, вперше виявленого та оприлюдненого ним, спеціального розпорядження Ради Народних Комісарів СРСР від 11 серпня 1944 року № 16480 – р, відповідно якому в союзних республіках відновлювалася мережа спеціальних шкіл для сліпих та глухонімих дітей. Ухвалення даного розпорядження, з точки зору історика, сприяло прийняттю Постанови, в якій передбачалися конкретні заходи поступового відновлення спеціальних шкіл та покращення якості навчальної і виховної роботи в них.

Вивчаючи матеріали часів відбудови М.Д. Ярмаченко відмічав значне покращення та удосконалення тієї науково-практичної роботи в сфері спеціальної освіти дітей з вадами слуху та з вадами зору, що була зроблена до війни. Саме в ці роки, відповідно міркувань дослідника, удосконалився зміст освіти дітей з недоліками слуху, у відповідності з новими вимогами життя і досягненнями педагогічної думки важливим центром якої був дефектологічний факультет Київського інституту народної освіти, де проводилася значна науково-дослідна робота в різних галузях дефектології.

Періодом стрімкого піднесення в розвитку дефектологічної науки в Україні М.Д. Ярмаченко називає середину 50-х початок 80-х років «саме в цей час сформувалася велика група науковців-дефектологів», які очолили наукову еліту дефектологічної науки.

Хронологічно систематизувавши опрацьовані архівні матеріали та існуючі, на той час, літературу М.Д. Ярмаченка зумів розкрити не лише історію сурдопедагогіки, але і охопив історію розвитку дефектології загалом. Дослідник вперше, на основі оприлюднення нових архівних матеріалів, охарактеризував суспільне становище дітей з вадами слуху; описав початкові спроби організації виховання і навчання калічких дітей; розкрив вплив суспільно-політичних, соціально-економічних, світоглядних та організаційно-педагогічних чинників на розвиток сурдопедагогічної науки в теоретичному і практичному аспектах; на основі аналізу конкретно-історичних обставин виявив і науково обґрунтував періоди та етапи становлення і розвитку теорії й практики навчання та виховання дітей з особливими потребами, зокрема глухих, в Україні. Були у проаналізованих, М.Д. Ярмаченком, періодах розвитку історії сурдопедагогіки і злети і падіння, але всі вони були подолані.

Отже, згідно виявленим, дослідженим, проаналізованим та вперше опублікованим М.Д. Ярмаченком архівним матеріалом спеціально організоване виховання та навчання дітей з вадами слуху має велику, цікаву і повчальну історію, яка розпочала свій розвиток, відповідно опрацьованим вченим архівних матеріалів, ще в Київській Русі у вигляді примітивних опікунських установ, в яких знаходили собі притулок лише поодинокі глухі. Розпочала розширюватися мережа закладів для дітей з вадами слуху лише в кінці ХІХ століття на початку ХХ століття завдяки громадській ініціативі та на громадські кошти. На основі опрацьованих джерел М.Д. Ярмаченком було встановлено, що характерною особливістю дореволюційних шкіл була відсутність єдиної чіткої системи навчально-виховної роботи в них.

Згідно виявленим матеріалам М.Д. Ярмаченком в архівах в перше десятиріччя після революції навчальні заклади були реорганізовані, виникла та почала швидко розвиватися нова школа для глухих дітей, яка стала складовою частиною єдиної державної системи народної освіти. Також, вченим було встановлено, що в цей же період почала зароджуватися теорія сурдопедагогіки.

Наступним важливим етапом в розвитку спеціальних шкіл на території України М.Д. Ярмаченко називає період довоєнних п'ятирічок. Відповідно проаналізованим та вперше оприлюдненим архівним матеріалам істориком було встановлено, що в даний період відбулися значні зміни в структурі і спрямованості спеціальної школи для глухих дітей.

Грунтуючись на досліджених архівних та літературних джерел М.Д. Ярмаченком було встановлено, що наступна докорінна перебудова системи освіти в школах для глухих дітей відбулася в 50-тих роках, яка стала, на думку вченого, початком формування сучасної сурдопедагогічної освіти.

Отже, дуже важливі для майбутнього дослідження історії виникнення, становлення та розвитку спеціальної педагогіки виконані М.Д. Ярмаченком не лише збагатили відомості вчених про історію сурдопедагогіки, але й стали основою у створенні цілком нового та оригінального, на той час, підручника – «Історія сурдопедагогіки», який був опублікований в Києві 1975 року видавничим об'єднанням «Вища школа». Напрацювання вченого і сьогодні не мають аналогів, яскравим підтвердження є використання його підручника як єдиного навчального посібника для студентів сурдопедагогічних відділень дефектологічних факультетів педагогічних університетів та інститутів нашої країни.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ярмаченко М.Д. Виховання і навчання глухих дітей в Українській РСР: Дис. Д-ра пед. наук / Ярмаченко Микола Дмитрович – К., 1968. – 607 с.
2. Ярмаченко М.Д. Виховання і навчання глухих дітей в Українській РСР: Посіб. Для студ. дефект. ф-тів пед.ін-тів та працівників шк. глухих / М.Д. Ярмаченко – К.: Рад.шк., 1968. – 320 с.
3. Ярмаченко Н.Д. Воспитание и обучение глухих детей в Украинской ССР: автореф: дис. д-ра пед. наук / Николай Дмитриевич Ярмаченко – М., 1969. – 86 с. – АПН СССР, НИИ дефектологии.
4. Ярмаченко М.Д. Історія сурдопедагогіки: Навч.посіб. для дефект. ф-тів ін-тів / М.Д. Ярмаченко – К.: Вища шк., 1975. – 423 с.
5. Ярмаченко М.Д. Історичні аспекти і перспективи розвитку сурдопедагогіки в Українській РСР // Народна освіта і педагогічна думка в Українській РСР за 50 років: Тези ювіл. наук. Сес. – К., 1967. – С. 262 – 264.
6. Ярмаченко М.Д. Основні віхи становлення і розвитку дефектологічної науки в Україні // Інтеграція аномальної дитини в сучасній системі соціальних відносин: Матеріали Всеукр.наук.-практ.конф., 2-3 листоп. 1994 р. С. 3 – 12 / М-во освіти України, АПН України, ІН-Т дефектології АПН України, Ін-т системних досліджень М-ва освіти України.

УДК: 371+372.3/4+376

ОБЕСПЕЧЕНИЕ БЕЗОПАСНОГО ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОСТРАНСТВА ДЛЯ ДЕТЕЙ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ ЗДОРОВЬЯ

Климова Т.В.

Новосибирский государственный педагогический университет

У статті розглядається проблема організації безпечного освітнього простору ДНЗ як освітнього середовища і сукупності умов для розвитку дитини з обмеженими можливостями здоров'я. Забезпечення безпечного освітнього простору обумовлено, в тому числі і безпекою змісту спеціального дошкільної освіти.

В статті рассматривается проблема организации безопасного образовательного пространства ДОУ как образовательной среды и совокупности условий для развития ребенка с ограниченными возможностями здоровья. Обеспечение безопасного образовательного пространства обусловлено, в том числе и безопасностью содержания специального дошкольного образования.

The problem of organizing a safe educational environment as preschool educational environment and a set of conditions for the development of children with disabilities. Ensuring safe educational environment due, including security content of special preschool.

Ключові слова: освітній простір, безпека, діти з обмеженими можливостями здоров'я.